

## ISAAC DE NÍNIVE CITAT PER ARNAU DE VILANOVA

Sebastià JANERAS

Arnau de Vilanova, en la seva obra *Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum...*, editada per J. Perarnau,<sup>1</sup> entre altres autors cita tres passatges de l'*abbas Ysaac*. L'editor, després de considerar diversos autors de nom Isaac, sembla inclinar-se més aviat per Isaac de Stella o Isaac de l'Étoile (vers 1110-1167/69), com havien pensat ja d'altres, però sense poder-ne identificar els passatges en qüestió.<sup>2</sup> L'objecte d'aquestes ratlles és fer pública la identificació que he pogut fer d'aquests tres passatges arnaldians, en què el metge teòleg cita gairebé literalment uns textos d'Isaac de Nínive.

Isaac de Nínive, conegut també com a Isaac de Síria o Isaac el siríac, és un autor del segle VII, nascut a Beth Qatraye, a la costa oriental de la Península Aràbiga.<sup>3</sup> Després d'un cert temps de vida monàstica, fou consagrat bisbe de Nínive pel catolíc de Selèucia-Ctesifont, cap de l'Església siríaca oriental (661-680). Aquesta és l'única referència cronològica segura que posseïm. Pocs mesos després del seu episcopat, hi renuncià i es retirà novament a la vida monàstica i excel·lí, fins a una edat molt avançada, en l'ensenyament espiritual.

---

1. J. PERARNAU, «L'Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem, d'Arnau de Vilanova», *Arxiu de Textos Catalans Antics* 20 (2001) 7-199.

2. Ho fa en el comentari a l'edició citada en la nota anterior, pp. 122-126 i 138-139. Posteriorment, editant un bifoli del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis (un altre autor que també coneix Isaac de Nínive, sense que puguem, de moment, identificar els passatges citats), dóna ja el nom d'Isaac de Nínive per a un dels passatges. Cf. J. PERARNAU, «Un nou bifoli del Llibre de les Dones de Francesc Eiximenis (ACA, Canc. Pergamins. Fragments, n. 420)», *Arxiu de Textos Catalans Antics* 22 (2003) 279-280 i n. 22 i 23.

3. Sobre Isaac, redescobert modernament a Occident, vegeu sobretot l'excel·lent estudi de S. CHIALÀ, *Dall'ascesi eremitica alla misericordia infinita. Ricerche su Isacco di Ninive e la sua fortuna* (Biblioteca della Rivista di Storia e Letteratura Religiosa, Studi XIV), Firenze, 2002.

Els seus escrits es divideixen en cinc grups o «col·leccions». La primera conté 82 discursos o sermons.<sup>4</sup> La segona col·lecció conté 41 discursos.<sup>5</sup> El tercer discurs d'aquesta col·lecció constitueix les *Centúries sobre el coneixement*.<sup>6</sup> La tercera col·lecció, encara inèdita, comprèn 17 discursos.<sup>7</sup> La quarta col·lecció resta desconeguda i la cinquena roman inèdita.

La primera col·lecció conegué una gran difusió, en ser traduïda a diverses llengües. Aquí ens interessa la versió llatina. Aquesta, feta sobre el grec, bé que no en comprèn tot el text, aparegué en el segle XIII. Però sobre Isaac s'originà una confusió. Hom creia que l'autor d'aquests discursos era un monjo anomenat també Isaac i també siríac d'origen, però del segle VI, instal·lat a Montelucio, prop de Spoleto, i del qual parla el papa Gregori el Gran en els seus *Diàlegs*.<sup>8</sup> Aquesta confusió ajudà a la difusió d'Isaac de Nínive a Occident. La traducció llatina degué ser feta en ambients franciscans, durant el segle XIII, data del manuscrit més antic conegut.<sup>9</sup> Els primers autors que citen algun passatge d'Isaac de Nínive, d'algun dels quals s'ha dit que podria ser l'autor de la traducció, són: John Peckham (vers 1225-1292), Pèire de Joan Oliü (1248-1298) i Pietro da Fossombrone, conegut també com a Angelo Clarenò (1255/60-1337). A aquests cal afegir-hi, cosa que no s'havia fet fins ara, un altre contemporani: el nostre Arnau de Vilanova (1238/40-1311). De fet, ell, que també pertany a l'àmbit franciscà, havia coincidit a Montpeller amb Pèire de Joan. I Arnau és el primer testimoni d'Isaac en tota la Península Ibèrica.<sup>10</sup> L'*Apologia* deu ser de finals de l'any 1302.

Pel que fa al text llatí d'Isaac de Nínive, se'n coneixen uns 42 manuscrits, però no n'existeix encara cap edició crítica.<sup>11</sup> Per a la confrontació i identificació de les cita-

4. Editats per P. BEDJAN, *Mar Isaacus Ninivita, De perfectione religiosa*, Paris – Leipzig 1909, foren traduïts a l'anglès per A.J. WENSINCK, *Mystic Treatises by Isaac of Nineveh*, Amsterdam, 1923 (reed. anast. Wiesbaden, 1969). Els caps. 1-38 han estat traduïts a l'italià per M. GALLO – P. BETTILOLO, *Isacco di Ninive. Discorsi ascetici, I, L'ebbrezza della fede*, Roma, 1984.

5. Els dos primers han estat traduïts a l'anglès per S. BROCK, «St Isaac the Syrian: Two unpublished texts», *Sobornost* XIX/1 (1997) 7-33. Els discursos 4-41 han estat editats i traduïts pel mateix S. BROCK, *Isaac of Nineveh (Isaac the Syrian). 'The Second Part', Chapters IV-XLI* (CSCO 554-555), Lovaina, 1995.

6. Han estat traduïdes al català per M. NIN en el volum S. CHIALÀ – M. NIN, *Isaac de Nínive. Centúries sobre el coneixement* (Clàssics del Cristianisme 99), Barcelona, 2005. N'hi ha també traducció italiana: P. BETTILOLO, *Isacco di Ninive. Discorsi spirituali*, Bose, 1985, <sup>2</sup>1990.

7. Els discursos 14 i 15 corresponen als 22 i 40 de la primera col·lecció; per tant, ja editats. La resta ha estat traduïda a l'italià per S. CHIALÀ, *Isacco di Ninive. Discorsi spirituali, terza collezione*, Bose, 2004.

8. Llibre tercer, cap. 14. Cf. M. BALASCH – N. XIFRA, *Sant Gregori el Gran, Diàlegs*, vol. II (Fundació Bernat Metge 269), Barcelona, 1991, pp. 30-35. Una frase d'aquest Isaac citada per Gregori: *Monachus qui in terra possessionem quaerit non est monachus* (III, 14, 5, p. 32) apareix, en alguns manuscrits, en un text afegit després del darrer capítol d'Isaac.

9. Florència, *Biblioteca Laurenziana. Plu. LXXXIX 96*.

10. Sobre la difusió d'Isaac a la Península Ibèrica en llatí, català, castellà i portuguès, cf. S. JANERAS, «La diffusion d'Isaac de Ninive dans la Péninsule Ibérique», en *Collectanea Christiana Orientalia* 3 (en curs de publicació), on es trobarà també bibliografia.

11. Del text grec, en prepara l'edició crítica Marcel Pirard, de Brussel·les.

cions que en fa Arnau m'he servit de la primera edició impresa, feta als tallers de Diego de Gumiel, a Barcelona, l'any 1497, sota els auspicis del monestir de Montserrat, tal com ho demostra el gravat, amb les muntanyes i la serra, al verso de la portada. La Universitat de Barcelona en posseeix dos exemplars, els únics coneguts fins ara.<sup>12</sup> El text d'aquesta edició es correspon plenament, pel que fa a la divisió dels capítols i al seu nombre, com també als títols de cadascun, amb les dues traduccions catalanes conservades en dos manuscrits, inèdits, de la primera meitat del segle xv<sup>13</sup> i també amb la traducció castellana feta per l'ermità montserratí Bernat Boil, publicada a Saragossa l'any 1489.<sup>14</sup> Aquest grup de manuscrits i edicions (edició llatina de 1497, dues traduccions catalanes manuscrites i la traducció de Boil), plenament concordants, és el que he anomenat grup propi de Catalunya.<sup>15</sup> Aquests documents palesen una mateixa versió llatina, potser un mateix manuscrit, a la base. ¿Corresponia, aquesta versió llatina, a la que conegué Arnau de Vilanova?

Pel que fa al títol d'aquesta obra, hi ha una diversitat bastant gran: des del simple *Liber Isaaci abbatis*, passant per *De contemplatione*, *De contemplationis perfectione*,

---

12. Són els incunables 592, molt ben conservat, procedent de la Cartoixa de Montalegre, i 795, incomplet, procedent del convent de Sant Ramon de Penyaforat, de Vilafranca del Penedès. Cf. J. TORRA – M. LAMARCA, *Catàleg dels Incunables de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona*, Barcelona, 1995, núm. 419. L'edició següent a la de Barcelona és la de Venècia 1506. Posteriorment el text d'Isaac apareix en reculls de textos de Pares de l'Església i altres autors eclesiàstics. El primer és el de Johann Jacob Grynaeus (Basilea, 1569), seguit d'una sèrie d'edicions del recull de Marguerin de La Bigne, no sempre amb el mateix títol general (Paris, 1575-1576, 1589, 1609-1610, 1614, 1644 i 1654; Colònia, 1618; Lió, 1677). Isaac apareix encara en el recull de Galland (Venècia, 1765-1781), edició represa per Migne, amb el títol ja generalitzat *De contemptu mundi* (PG 86, 859-888).

13. Són els manuscrits *Escorial N-I-16 i Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, 5-3-42*. El primer procedeix de la biblioteca del Comte-Duc d'Olivares i segurament és el que havia pertangut a la reina Maria († 1458), muller d'Alfons el Magnànim, de la biblioteca de la qual es conserva el catàleg, on figuren dos exemplars de l'escrit d'Isaac (cf. el meu article citat a la n. 10). El segon forma part del llegat del fill de Cristòfor Colom, Hernando, a la biblioteca sevillana que duu el seu nom. Hom cita sovint com a manuscrit català d'Isaac el ms. 145 (s. XVI) de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, però ja he fet notar, en l'article citat en la n. 10, que es tracta solament del darrer capítol de l'obra d'Isaac. En canvi, tenim constància de l'existència d'un altre manuscrit català, esmentat en un document del notari Pere Borrell, l'any 1374, com a pertanyent al beneficiat de la catedral de Barcelona Guillem de Vall. Cf. J.M. MADURELL I MARIMON, *Manuscrits en català anteriors a la impremta (1321-1474). Contribució al seu estudi*, Barcelona, 1974, pp. 25-26, núm. 9. Aquest document és conservat a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (Notaria, vol. 193).

14. Erròniament s'havia dit i repetit que aquesta edició havia estat feta al monestir de Sant Cugat del Vallès. El P. Baraut va desfer l'error; cf. C. BARAUT, «En torno al lugar donde fue impresa la traducción castellana del Isaac *De Religione* de Bernardo Boil», *Gutenberg Jahrbuch* 37 (1962) 171-178. Vegeu també l'explicació que en faig en l'article citat en la n. 10.

15. En l'article citat en la n. 10 presento una taula comparativa de la divisió i numeració de capítols en els diversos documents, on apareix clarament que el grup de Catalunya forma, en aquest aspecte, un bloc diferent dels altres documents, àdhuc de manuscrits llatins conservats a Catalunya, com són: Vic, *Biblioteca Episcopal* 55, del 1457, procedent del monestir de Santa Maria de l'Estany, o Tarragona, *Biblioteca Pública* 135, també del segle xv, procedent del monestir de Santes Creus.

*De ordinatione animae, De vita solitaria, etc.*, fins a *De contemptu mundi*, que és el títol que arriba a la *Patrologia Graeca* de Migne.

Dono tot seguit, a dues columnes, els passatges d'Isaac que es troben en Arnau de Vilanova. Per a aquest autor indico les línies corresponents de l'edició de Perarnau. Per a Isaac, el capítol i el foli, més les línies, de l'incunable de 1497. Hi afegeixo l'edició de Migne (PG 86).<sup>16</sup> Com es pot comprovar, les citacions són pràcticament literals, amb alguna lleugera variant.

## ARNAU DE VILANOVA

## ISAAC DE NÍNIVE

**A.**

*Ysaac abbas ortando dicit:*

Fugite ocium, karissimi,  
in quo est mors.  
Quia non est incidere in manus  
captivantium monachum  
nisi per ipsum.<sup>17</sup>

Cauete vobis, o carissimi, ab ocio,  
in quo latet mors.  
Nota quod non est incidere in manus  
festinantium captiuare monachum  
nisi per ipsum.<sup>18</sup>

**B.**

*Ysaac abbas dixit:*

Superbia non considerat  
quod in tenebris ambulat,  
quia propter obtenebrationem  
nesciens intentionem sapientie,  
supra omnia extollitur,  
cum sit omnium infima,  
et addiscere vias dei non potest.  
Nam et dominus uoluntates suas occultat ei,  
quoniam in uia humillima noluit ambulare.  
*Hec Ysaac.*<sup>19</sup>

Superbia uero non considerat  
quod in tenebris ambulat,  
quia propter predictam obtenebrationem  
nesciens intentionem sapientie  
extollitur supra omnia  
cum sit infima omnium,  
et addiscere vias domini non potest.  
Nam et deus uoluntates suas occultat ab ea,  
que in uia humilium noluit ambulare.<sup>20</sup>

**C.**

*Ysaac quoque abbas dixit quod*

Karitas nescit furere aut exasperare  
uel abhominari aliquem uiciosum.<sup>21</sup>

Caritas non nouit furere uel exacerbare  
aut abhominari aliquem uiciose.<sup>22</sup>

16. Els capítols de Migne són diferents dels del grup de Catalunya.

17. Ll. 1027-1029.

18. Cap. 23, f. 104v, ll. 9-13. Aquest capítol no es troba en l'edició de Migne ni en les edicions llatines anteriors, però sí en l'edició de Venècia, 1506.

19. Ll. 1067-1071.

20. Cap. 21, f. 98v, ll. 6-13; PG 86, 860, cap. 30.

21. Ll. 1320-1321.

22. Cap. 2, f. 31, ll. 10-12; PG 86, 830, cap. 13.

Atès que he parlat d'un grup de documents propi de Catalunya, indico aquí, com a complement, els mateixos tres passatges segons les dues traduccions catalanes (mss. de l'Escorial i de Sevilla), més la traducció castellana de Boil.

**A.***Escorial* (f. 47vb-48ra)

Molts cars amichs, guardats uos de ociositat e dels delits e del repos del cors, car en aço esta amagada la mort. E nota ben aço car sertament per naguna altra cosa lo monge nel seruidor de deu no es liurat en les mans de son enamich sino per ociositat e per negligencia de fer ben e de contrastar als mals.

*Sevilla* (f. 130r-130v)

Amichs molt cars, guardats uos de ociositat e dels delits e del repos del cors, car en aco esta amagada la mort. E ueges e nota be aco car certament per neguna altra cosa lo monge ne lo seruidor de deu no es liurat en les mans de son enamich sino per ociositat e per negligencia de fer be e de contrastar als mals.

*Boil* (f. 130v-131r)

Guardaus o caros hermanos, guardaus dell ocio y folgazana pereza: so la sombra de los quales nuestra muerte yace encelada. E nota esto muy bien que non sta en manos y poder de los que nos aquexan prender ni catiuar el monge saluo si el mismo no consiente.

**B.***Escorial* (f. 45rb-45va)

Arguyll no pensa que sia en tenebras. Car per la demunt dita escuritat e ancegament no pot saber lo seny ne lenyiment de sauiesa. E per ço ella seleua sobre totes coses e sa exalsa, jatsia que ella segons ueritat sia pus baixa e pus uyl de totes coses e pus minua. E no pot apendre ne conixer les uies de nostre senyor deus. Car nostre senyor deus li ten ameguats los seus secrets e les sues uolentats. Car no ha uolgut anar per la uya dels humils.

*Sevilla* (f. 122v)

Certament superbia e orgull no pensa que sia en tenebres. Car per la damunt dita escuritat e ancegament no pot saber lo seny ne lenyiment de sauiesa. E per ço se leua sobre totes coses e sexalta, jatsia que segons ueritat eyla sia pus bayxa e pus uyl de totes coses e pus minua e no pot apendre ne conixer les uies de nostre senyor. Car nostre senyor deus li te amagats los seus secrets e les sues uoluntats car no ha uolgut anar per la uya dels humils.

*Boil* (f. 123v-124r)

La soberuia jamas no piensa que anda errada en las tinieblas porque por causa de su ceguedat en que anda no puede ver el camino de la sabiduria. E por esso leuanta se sobre todas las cosas siendo ella mas baixa de todos: y assi no puede deprender el camino verdadero de dios. Ca nuestro senyor le sconde su voluntad porque no quiso jamas ir por el camino de los humildes.

**C.***Escorial* (f. 15ra)

Caritat no ha ab si furor ne uol negun ab crueltat rependre ne castigar ne ha negun en abomynacio per pecador que sia.

*Sevilla* (f. 38v)

Certament caritat no ha ab si furor ne vol negun ab crueltat rependre ne castigar ne ha negun en abhominacio per pecador que sia.

*Boil* (f. 46)

No suele la caritat ensañar se ni contristar ni abhominar a nadie con vicio.

Voldria fer només alguna anotació a aquestes traduccions, comparant-les amb el text llatí d'Isaac i d'Arnau.

En el text A, l'expressió *nisi per ipsum* s'ha de referir a l'*ocium*; i així ho explicita un manuscrit llatí de Portugal (*Alcobacensis* 387), que diu: *nisi per ipsum ocium*. Les traduccions ho entenen més aviat del mateix monjo; les dues traduccions catalanes tenen: *no es liurat en les mans de son enamich* (traducció de *festinantium captiuare*) ... *sino per ociositat e per negligencia*. Boil ho explicita encara més: ... *saluo si el mismo consiente*.

En el text B es pot notar que allà on Barcelona 1497 diu: *Deus voluntates suas occultat ab ea que in via humilium noluit ambulare*, Arnau té: *Dominus uoluntates suas occultat ei, quoniam in uia humillima noluit ambulare*. En el primer cas semblaria que el relatiu femení es refereix a la voluntat; en el segon, clarament a la persona. En aquest mateix sentit ho interpreten les traduccions: *Nostre senyor deus li te(n) amagats los seus secrets e les sues uoluntats. Car no ha uolgut anar...*

En el text C, el darrer mot és *viciose* en Barcelona 1497, referit, per tant, a *non nouit furere...* Així ho entén també Boil: *con vicio*. Arnau té *viciosum*, adjectiu que qualifica *aliquem*. Les traduccions catalanes ho entenen en el mateix sentit, bé que tradueixen més lliurement: *per peccador que sia*.

Sebastià JANERAS  
 Bailèn 161, s/àt. 1a  
 E – 08037 BARCELONA  
 CATALONIA (Spain)  
 E-mail: sjaneras@menta.net

## Summary

Arnau de Vilanova (1238/40-1311), in his work *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum...*, quotes three passages from Isaac of Niniveh, the Syrian author of the 7<sup>th</sup> century, translated into Latin, through Greek, in the 13<sup>th</sup> century. They are almost literal quotations, now identified in this note. In them, Arnau de Vilanova is one of very first Western authors to know and quote abbas Ysaac, who was in reality Isaac of Niniveh.